

Olga Kurek-Ochmańska*
Kamil Łuczaj**

„Taka łaska, oferta niebios”: Sukces akademicki pomiędzy indywidualizmem a determinizmem

**“Such a grace, an offer from heaven”:
Academic success between individualism and determinism**

Abstract: The paper is a sociological analysis of the biography of a Polish academic who experienced upward mobility: coming from a working-class family with modest intellectual traditions, he succeeded in the academic and artistic world. Based on sociological data collected through biographical interviews with mobile upward academics, we capture the factors facilitating and hindering social mobility, as well as various aspects of subjective perception of such mobility. The analysis suggests that the academic success of upwardly mobile individuals is not always seen as a result of their hard work or a lucky coincidence but can be something betwixt and between these two opposing explanations. The paper answers the following questions: How was the subjective sense of success manifested by the interviewee? What events and people have supported or hindered his success? How did strong faith help the interviewee to develop his academic career?

Keywords: social mobility, upward mobility, professional success, academic success, Divine Providence.

* Olga Kurek-Ochmańska (ORCID: 0000-0002-6627-785X) – dr, adiunkt w Instytucie Analiz Edukacji w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, kontakt: okurek@wsiz.edu.pl.

** Kamil Łuczaj (ORCID: 0000-0002-1603-3259) – dr, adiunkt w Instytucie Socjologii na Uniwersytecie Łódzkim, kontakt: kamil.luczaj@eksoc.uni.lod.pl.

Wprowadzenie

Uwarunkowane makrostrukturalnymi czynnikami zjawisko awansu społecznego powoduje, że na poziomie jednostkowym zaczynają działać procesy, których na próżno szukać w przypadku osób, które nie wykraczają poza trajektorię typową dla swojej społeczności. Jednym z nich jest konstruowanie poczucia życiowego sukcesu. Awans społeczny bowiem, inaczej niż „kariera” (w znaczeniu potocznym, a nie interakcjonistycznym¹) to termin „utworzony dla oznaczenia procesu osiągania pozycji nie tyle lepiej płatnych, ile bardziej użytecznych społecznie i dlatego lepiej płatnych «szacunkiem społecznym»”². Różne bywają więc wyznaczniki sukcesu, do których można zaliczyć wysokość zarobków, bezpieczeństwo zatrudnienia, sukces hierarchiczny (organizacyjny), czy prestiż wykonywanej pracy (co wydaje się silnie zależne od pozycji klasowej i rodzaju zawodu³) oraz czynniki pozazawodowe, takie jak sukces interpersonalny (życiowy)⁴. Różnie można też wyjaśniać sobie (i innym), dlaczego do awansu w ogóle doszło. Idąc za liberalnym mitem *self-made mana*, można wskazywać pożądane cechy takie jak pracowitość, oszczędność, trzeźwość kalkulacji, czy egoizm, który oczywiście na poziomie języka będzie nazwany w inny sposób⁵. Podobne wyjaśnienia oferują też rozmaite teorie psychologiczne, wskazujące, że szeroko rozumiany sukces jest zdeterminowany poziomem inteligencji jednostki⁶ (tzw. inteligencja sprzyjająca powodzeniu), jej cechami osobowości oraz oddziaływaniem czynników środowiskowych, począwszy od poziomu wykształcenia jednostki, poprzez warunki jej wzrastania, aż po środowisko

- 1 K. Konecki, *Praca w koncepcji socjologii interakcjonistycznej*, „Studia Socjologiczne”, 1 (1988) s. 225–245.
- 2 B. Bauman, *Kariera: cztery szkice socjologiczne*, Warszawa 1960, s. 90.
- 3 P. Bourdieu, *Homo Academicus*, Cambridge 2003; J. Metzgar, *Bridging the Divide: Working-Class Culture in a Middle-Class Society*, „Journal of Working-Class Studies”, 7 (2021) nr 1, s. 49–51.
- 4 I. Shahibudin, *Career Success Studies: An Examination of Indicators, Approach and Underlying Theories in Literature*, „Science Journal of Business and Management”, 3 (2015) nr 6, s. 254, DOI: 10.11648/j.sjbm.20150306.16.
- 5 Z. Bauman, *Kariera*, s. 34.
- 6 R. J. Sternberg, *Próba weryfikacji teorii inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu poprzez operacje konwergencyjne*, „Przegląd Psychologiczny”, 44 (2001) nr 4, s. 375–403.

pracy – wymagające, ale i gratyfikujące⁷. Opozycyjne rozumienie oferuje teoria Pierre’a Bourdieu, która pokazuje, że jednostki awansujące, tzw. cuda (*les miraculés*)⁸, przypisują swój sukces instytucji szkoły, rzadko widząc z procesie awansu miejsce na akcentowanie swojej podmiotowości.

Pojęcie sukcesu zawodowego, którym zajmujemy się w tym artykule, jest interdyscyplinarne i trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Nas interesuje bowiem to, w jaki sposób jednostki subiektywnie doświadczyły awansu społecznego. W tym kontekście, opierając się na przykładzie wywiadu biograficznego z Benedyktem, pokazujemy, w jaki sposób można stworzyć narrację, która nie wpisuje się w mit self-made mana, a jednocześnie dotyczy znacznego przesunięcia w obrębie drabiny społecznej.

Przegląd badań dotyczących sukcesu zawodowego

Na gruncie psychologii badania z tego zakresu koncentrują się głównie na subiektywnych (indywidualnie doznawanych) i obiektywnych (społecznie uznawanych)⁹ miernikach sukcesu¹⁰ oraz na uwarunkowaniach sprzyjających (tzw. facylitatorach sukcesu), bądź też zagrażających (tzw. inhibitorach sukcesu) ociążnieniu przez jednostkę pomyślności zawodowej. Roziach Mohd Rasdi i inni definiują sukces zawodowy jako zadowolenie emocjonalne związane z pracą lub/i osiągnięcia, jakie dana osoba zdobyła na podstawie doświadczenia zawodowego¹¹. Felicjan Byłok dodaje, że sukces to wynik określonego typu realizacji zadania unikalnego, ocenianego pozytywnie ze względu na swoją doniosłość¹².

- 7 M. Siekańska, *Psychologiczne uwarunkowania sukcesów zawodowych*, „Przegląd Psychologiczny”, 47 (2004) nr 3, s. 275–290.
- 8 P. Bourdieu, *Homo academicus*.
- 9 N. Dries, R. Pepermans, O. Carlier, *Career Success: Constructing a Multidimensional Model*, „Journal of Vocational Behavior”, 73 (2008) nr 2, s. 254–267.
- 10 G. R. Nabi, *The Relationship Between HRM, Social Support and Subjective Career Success Among Men and Women*, „International Journal of Manpower”, 22 (2001) nr 5, s. 457–474.
- 11 R. M. Rasdi, M. Ismail, T. N. Garavan, *Predicting Malaysian Managers Objective and Subjective Career Success*, „International Journal of Human Resource Management”, 22 (2011) nr 17, s. 3528–3549, DOI: 10.1080/09585192.2011.560878.
- 12 K. Januszkiewicz, *Sukces zawodowy w perspektywie jutra*, Wrocław 2012, s. 249.

Nietuzinkowość aktywności zawodowej powinna być w opinii społecznej dokonaniem nieprzeciętnym, ponad miarę¹³.

Zjawisko sukcesu zawodowego jest tematem bodajże najbardziej intensywnie eksplorowanym w dziedzinie zarządzania¹⁴. Wskaźniki sukcesu zawodowego, wymieniane w literaturze z tego zakresu, są bardziej konkretne od psychologicznych, obserwowalne i mierzalne. Są nimi: subiektywnie i obiektywnie postrzegany dobrobyt materialny (w tym wysokość wynagrodzenia)¹⁵, liczba awansów w hierarchiach organizacyjnych, osiągnięcia, potencjał sprawowania władzy, wpływowość czy szerokie pole decyzyjności¹⁶.

W kontekście szczególnie bliskiej nam tematyki, jaką jest awans społeczny, na interesującą kwestię uwagę zwraca Ryszard Dyoniziak. Na podstawie badań socjologicznych przeprowadzonych w latach sześćdziesiątych XX w. wśród krakowskich robotników i pracowników administracyjno-biurowych stwierdził, że fakt obiektywnego awansu społecznego, definiowanego jako przejście drogi od pracownika fizycznego do pracownika umysłowego, nie jest jeszcze gwarancją subiektywnego poczucia sukcesu zawodowego i satysfakcji. Zatem „choć socjolog nie może zrezygnować z obiektywnych wskaźników ruchliwości pionowej, to jednak dopóki nie uchwyci się, jakie znaczenie dla jednostek będących

- 13 F. Bylok, *Wzór sukcesu w społeczeństwie polskim w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, „Annales”, 1 (2005) nr 1, s. 87.
- 14 D. V. Dierendonck, E. V. Gaast, *Goal Orientation, Academic Competences and Early Career Success*, „Career Development International”, 18 (2013) nr 7, s. 694–711; R. Mohd Rasdi, T. N. Garavan, M. Ismail, *Networking Behaviours and Managers' Career Success in the Malaysian Public Service: The moderating Effect of Gender*, „Personnel Review”, 42 (2013) nr 6, s. 684–703; S. T. Lyons, L. N. Schweitzer, S. W. Eddy, *How Have Careers Changed? An Investigation of Changing Career Patterns across Four Generations*, „Journal of Managerial Psychology”, 30 (2015) nr 1, s. 8–21; S. Hennekam, *Career Success of Older Workers: The Influence of Social Skills and Continuous Learning Ability*, „Journal of Management Development”, 34 (2015) nr 9, s. 1113–1133, DOI: 10.1108/JMD-05-2014-0047; R. Valk, M. Van der Velde, M. Van Engen, R. Godbole, *International Career Motives, Repatriation and Career Success of Indian women in Science & Technology*, „Journal of Global Mobility”, 2 (2014) nr 2, s. 203–233.
- 15 C. Nickerson, N. Schwarz, E. Diener, et al., *Financial Aspirations, Financial Success, and Overall Life Satisfaction: who? and how?*, „Journal of Happiness Studies”, 8 (2007) s. 467–515.
- 16 I. Shahibudin, *Career Success Studies*.

przedmiotem badań ma osiągnięty szczebel drabiny społecznej, dopóty opis rozmijać się będzie z rzeczywistością, chociaż «technicznie» będzie poprawny¹⁷. Inaczej ujmując, aby mówić o sukcesie zawodowym trzeba patrzeć zarówno na wskaźniki obiektywnie mierzalne, ale i na osobiste przeświadczenia jednostki o osiągnięciu uznawanych przez nią wartości. Podobnie Scott E. Seibert i Michael Crant Kraimer, choć reprezentują psychologię społeczną, wyraźnie rozróżniają sukces zawodowy wyrażony w wysokości wynagrodzenia i w liczbie awansów oraz poczucie satysfakcji w związku z pracą zawodową¹⁸.

Biorąc pod uwagę powyższy przegląd definicyjny, można przyjąć, że poczucie sukcesu zawodowego jest wynikiową: dorobku zawodowego jednostki, obiektywnych wskaźników materialnych i niematerialnych, autoewaluacji jednostki oraz społecznej oceny jej osiągnięć¹⁹. Wyniki naszego badania osadziliśmy w kontekście badań nad środowiskiem akademickim, które stanowi bardzo szczególnie przykład rynku pracy.

Wskaźniki sukcesu akademickiego

W Polsce prowadzi się, jak dotąd, niewiele badań nad awansem społecznym, a te dotyczące środowiska akademickiego należą już do prawdziwej rzadkości. W ogólniejszej perspektywie temat ten eksplorowali m.in. Magdalena Rek-Woźniak²⁰, Katarzyna Dębska²¹, Tomasz Nawrocki²² oraz Monika

- 17 R. Dyoniziak, *Awans społeczny a poczucie sukcesu lub zawodu życiowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 30 (1968) z. 1, s. 254–255.
- 18 S. E. Seibert, M. L. Kraimer, *Proactive Personality and Career Success*, „Journal of Applied Psychology”, 84 (1999) nr 3, s. 417, DOI: 10.1037/0021-9010.84.3.416.
- 19 M. Pietruszewski, *Wskaźniki sukcesu zawodowego i ich operacjonalizacja w praktyce badawczej*, „Humanizacja Pracy”, 48 (2015) nr 1, s. 169–182.
- 20 M. Rek-Woźniak, *Młodzi dorośli – wzory mobilności społecznej w okresie transformacji systemowej na przykładzie mieszkańców miasta średniej wielkości*, rozprawa doktorska, Łódź 2012.
- 21 K. Dębska, *Doświadczenie awansu klasowego jako kontekst kształtowania się relacji między braćmi i siostrami*, „Studia BAS”, 62 (2020) nr 2, s. 111–128.
- 22 T. Nawrocki, *Pomiędzy rodziną, szkołą i uniwersytetem refleksje socjologa o barierach edukacyjnych na Górnym Śląsku*, w: *Eseje socjologiczne*, red. W. Jacher, Katowice 2001, s. 121–135.

Grochalska²³. Ciekawych ustaleń dostarcza niepublikowana dotąd praca magisterska Michała Łuczewskiego²⁴, który wyróżnia kilka modeli awansu wśród studentów ze środowisk chłopskich, odnosząc się tym samym, w wyjątkowy na gruncie polskim sposób, bezpośrednio do systemu szkolnictwa wyższego. Podobne badania były znacznie częściej prowadzone z kontekście międzynarodowym²⁵, choć nie zawsze da się je, w prosty sposób, odnieść do sytuacji polskiej.

Ponieważ zawód naukowca i nauczyciela akademickiego zawiera pewne elementy zawodu społecznego zaufania²⁶, sukces akademicki można rozpatrywać wielorako, zależnie od przyjętej perspektywy. Przyjmując perspektywę „misyjną”²⁷, akcentującą cele pozaekonomiczne, sukces akademicki powiązany jest z oddziaływaniem akademika na życie społeczne i kulturalne kraju, z kształtowaniem postaw ludzi, wpływem na kreowanie opinii publicznej czy byciem autorytetem moralnym. Kazimierz Twardowski, odnoszący się do sytuacji sprzed ponad stu lat, podkreśla, że „rdzeniem i jądrem pracy uniwersyteckiej jest tedy twórczość naukowa [...], zadaniem uniwersytetu jest zdobywanie prawd i prawdopodobieństw naukowych oraz krzewienie umiejętności ich

- 23 M. Grochalska, *Transgresyjne trajektorie: zmiany statusu społecznego w perspektywie biograficznej*, Kraków 2011.
- 24 Powołujemy się na te ustalenia dzięki uprzejmości Autora, który udostępnił nam rękopis.
- 25 A. L. Hurst, D. M. Warnock, *Les miraculés: „The Magical Image of the Permanent Miracle” – Constructed Narratives of Self and Mobility from Working-Class Students at an Elite College*, w: *College Students’ Experiences of Power and Marginality*, red. E. M. Lee, C. LaDousa, New York 2015, s. 110–125; J. Metzgar, *Bridging the Divide*, s. 49–51; D. M. Warnock, A. L. Hurst, „The Poor Kids’ Table”: *Organizing Around an Invisible and Stigmatized Identity in Flux*, „Journal of Diversity in Higher Education”, 9 (2016) nr 3, s. 261–276, DOI: 10.1037/dhe000029; C. Binns, *Experiences of Academics from a Working-Class Heritage: Ghosts of Childhood Habitus*, Newcastle 2019.
- 26 M. Czerepaniak-Walczak, *Ile techné, ile praxis? W poszukiwaniu koncepcji praktyki jako elementu kształcenia nauczycielskiego profesjonalizmu*, „Teraźniejszość. Człowiek. Edukacja”, 59 (2012) nr 3, s. 7–22.
- 27 K. Leja, *Trzy misje uczelni, trzy ścieżki kariery*, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14359/Trzy%20misje%2C%20trzy%20%20C5%09Bcie%20%20Bcki%20kariery.pdf?sequence=1>, dostęp: 17.07.2023.

dochodzenia”²⁸. Anna Lekka-Kowalik reprezentuje podobne stanowisko, akcentując, że nadrzędnym celem pracy naukowca jest kształcenie indywidualności twórczych, zdolnych do stawiania coraz to nowych pytań o miejsce badanego aspektu świata w porządku rzeczy”²⁹.

Przyjmując drugą możliwą optykę, związaną z myśleniem „ekonomicznym”, „biznesowym”, za mierniki sukcesu akademickiego uznalibyśmy: produktywność, innowacyjność, konkurencyjność, efektywność, rozwojowość, komercyjność i rywalizację³⁰. Podstawowym kryterium w tym ujęciu są zatem osiągnięcia publikacyjne mierzone i porównywane na różne sposoby³¹: od ilościowych wskaźników bibliometrycznych, poprzez liczenie przychodów z działalności naukowej, aż do recenzji eksperckich, łączących w sobie pomiary ilościowe z ekspercką analizą jakości³². Międzynarodowy zespół badaczy opracował nawet model, który oblicza prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu naukowego i rozwoju kariery akademickiej (*Predict your probability to become a Principal Investigator* – PIPredictor). Autorzy przekonują, że sukces ten jest przewidywalny i definiują go jako zależny od liczby publikacji, współczynnika wpływu (IF) czasopism, w których publikowane są artykuły oraz liczby artykułów, które otrzymują więcej cytowań niż średnia dla czasopisma, w którym zostały opublikowane³³.

W literaturze z zakresu szkolnictwa wyższego spotykamy również trzecie stanowisko, które możemy nazwać tu instytucjonalnym. Kładzie ono nacisk na szybkość zdobywania kolejnych stopni i tytułów naukowych; rozpoznawalność

- 28 K. Twardowski, *O dostojności uniwersytetu*, w: *Fenomen Uniwersytetu*, red. A. Grzegorzczak, J. Sójka, Poznań 2008, s. 12.
- 29 A. Lekka-Kowalik, *Uniwersytet jako firma usługowa. Szansa czy klęska?*, „Ethos”, 85–86 (2009) s. 59.
- 30 D. A. Michałowska, *Prestiż współczesnego naukowca w globalnej perspektywie świata akademickiego*, w: *Naukowcy. Osobowość, rola, profesjonalizm*, red. A. Żywczok, M. Kitlińska-Król, Katowice 2019, s. 199–211.
- 31 M. Kwiek, *Ustawa 2.0 a mierzalność i porównywalność osiągnięć naukowych*, „Nauka”, 1 (2018), s. 65–86.
- 32 J. Wolszczak-Derlacz, A. Parteka, *Produktywność naukowa wyższych szkół publicznych w Polsce. Bibliometryczna analiza porównawcza*, Warszawa 2010.
- 33 D. Dijk, O. Manor, L. Carey, *Publication Metrics and Success on the Academic Job Market*, „Current Biology”, 24 (2014) nr 11, DOI: 10.1016/j.cub.2014.04.039.

nazwiska naukowca i jego dokonań w krajowym i międzynarodowym środowisku akademickim; współpracę międzynarodową w otwartym, globalnym systemie, w tym odbyte stypendia naukowo-badawcze oraz staże; aktywność konferencyjną; skuteczność menadżerską w pozyskiwaniu środków na finansowanie badań i realizację projektów badawczych czy pełnienie funkcji zarządczych w strukturach uczelni. W ramach osobistego sukcesu naukowca leży natomiast społeczny wpływ, prestiż i działalność medialna/publiczna³⁴.

Bariery w karierze akademickiej

Akademicy, próbując odnieść wyżej opisany sukces, napotykają na wielowymiarowe bariery organizacyjno-zawodowe: od trudnych i niesprzyjających relacji w miejscu pracy, poprzez brak wsparcia organizacyjnego i niepewność zatrudnienia, aż po wysokie standardy i oczekiwania dotyczące rozwoju ich kariery³⁵. Warto w tym miejscu wspomnieć także utrudnienia wynikające z różnic płciowych³⁶, charakterystyczną dla polskich realiów niepewność prawną czy prekaryjne formy zatrudnienia³⁷. Niepewność zatrudnienia pod postacią czasowych umów³⁸, stosunkowo niskie zarobki czy presja komercjalizacji wyników

- 34 *The Academic Profession in Europe: New Tasks and New Challenges*, red. B. M. Kehm, U. Teichler, t. 5, Dordrecht 2012.
- 35 G. G. Santos, *Career Barriers Influencing Career Success: A focus on Academics' Perceptions and Experiences*, „Career Development International”, 21 (2016) nr 1, s. 60–84, DOI: 10.1108/CDI-03-2015-0035.
- 36 C. Westoby, J. Dyson, F. Cowdell, T. Buescher, *What Are the Barriers and Facilitators to Success for Female Academics in UK HEIs? A Narrative Review*, „Gender and Education”, 33 (2021) nr 8, s. 1033–1056, DOI: 10.1080/09540253.2021.1884198; J. Lerback, B. Hanson, *Journals Invite Too Few Women to Referee*, „Nature”, 541 (2017) s. 455–457, DOI: 10.1038/541455a.
- 37 M. P. Ivancheva, *The Age of Precarity and the New Challenges To the Academic Profession*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai-Studia Europaea”, 60 (2015) nr 1, s. 39–48.
- 38 D. Loher, S. Strasser, D. Monterescu, i in., *On Politics and Precarity in Academia*, „Social Anthropology/Anthropologie Sociale”, 27 (2019) nr S2, s. 97–117; F. S. Steinþórsdóttir, T. Brorsen Smidt, G. M. Pétursdóttir i in., *New Managerialism in the Academy: Gender Bias and Precarity*, „Gender, Work & Organization”, 26 (2019) nr 2, s. 124–139; A. Butler-Rees, N. Robinson, *Encountering Precarity, Uncertainty and Everyday Anxiety as Part of the Postgraduate Research Journey*, „Emotion, Space and Society”, 37 (2020) (100743), DOI: 10.1016/j.emospa.2020.100743.

badani naukowych to tylko niektóre z barier na ścieżce akademickiej w zorientowanym rynkowo systemie nauki³⁹.

Wśród akademików z klasy ludowej, a więc pozbawionych na starcie – w przeciwieństwie do „dziedziców” z klas średnich (w szczególności zaś dzieci inteligentnych⁴⁰) – kapitału ekonomicznego, kulturowego i społecznego, częstymi determinantami sukcesu, niezależnymi od własnego potencjału i wysiłku włożonego w ciężką pracę są przypadek, los, ślepy traf⁴¹.

W niniejszym artykule zaprezentujemy biografię naukowca, który w subiektywny sposób odczuwa, że odniósł sukces akademicki, bez względu na to, które z jego kryteriów przyjmujemy, ponieważ jest pod opieką Opatrzności Bożej, której zaufał i powierzył swe życie. Jest to więc bardzo szczególnie przypadek zrzędzenia losu.

Analiza przeprowadzona na potrzeby tego artykułu odpowiada na następujące pytania: Jak przejawia się jego subiektywne poczucie sukcesu? Jakie wydarzenie i osoby wspierały a jakie utrudniały osiągnięcie sukcesu? W jaki sposób i w jakim wymiarze silna wiara pomogła badanemu w rozwijaniu kariery akademickiej?

Metodologia i sposób realizacji badania

Niniejszy artykuł opiera się o analizę autobiograficznego wywiadu narracyjnego⁴² (wybranego z puli 28 podobnych wywiadów) zrealizowanego jesienią 2020 r. przez drugiego autora artykułu. Badania prowadzono „biograficzno-narracyjną metodą interpretacyjną” (*Biographic-Narrative Interpretive Method*,

39 M. P. Ivancheva, *The Age of Precarity*.

40 P. Bourdieu, J. C. Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*, Los Angeles 1990.

41 K. Łuczaj, O. Kurek-Ochmańska, *Kariera akademicka „z przypadku”?* Biografie akademików mobilnych społecznie w perspektywie narracyjnej, „Biografistyka Pedagogiczna”, 6 (2021) nr 1, s. 397–427, DOI: 10.36578/BP.2021.06.15.

42 Wywiady realizowane w ramach szerszego projektu „Naukowcy mobilni kulturowo? Doświadczenie awansu społecznego w perspektywie narracyjnej”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki na podstawie umowy um-2019/35/d/hs6/00169 w ramach grantu Sonata. Głównym celem projektu była analiza ścieżek kariery zawodowej pracowników polskich uczelni, pochodzących z klasy robotniczej, którzy z powodzeniem objęli pozycję profesorów oraz adiunktów oraz ich narracji dotyczących własnego awansu społecznego.

BNIM) opracowaną przez Toma Wengrafa i Prue Chamberlayne⁴³. Badaną populację stanowili pracownicy akademicy polskich uczelni, pochodzący z klasy robotniczej (ludowej), którzy z powodzeniem objęli pozycję profesorów oraz adiunktów, a zatem awansowali społecznie.

BNIM to nie tylko specyficzna technika zbierania danych, różniąca się m.in. od klasycznego podejścia autobiograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schütze⁴⁴, ale również charakterystyczny sposób ich interpretacji. Pojedynczy wywiad obejmował dwie sesje. Pierwsza rozpoczynała się od zadania badanemu pojedynczego pytania otwierającego (SQUIN – Single Question aimed at Inducing Narrative), które brzmiało: „Proszę opowiedzieć szczegółowo historię swojego życia, która sprawiła, że wkroczył/a Pan/i na ścieżkę kariery akademickiej. Może Pan/i rozpocząć swoją opowieść w dowolnym momencie, od dowolnego wątku. Interesują mnie wszystkie szczegóły, które sprawiły, że jest Pan/i dziś tym, kim Pan/i jest”. Pytanie to miało na celu wywołanie swobodnej narracji, zorientowanej wokół kariery zawodowej, bez naprowadzania badanego na konkretne wątki, jak postępuje się zarówno w przypadku wywiadów ustrukturyzowanych (kwestionariuszowych), jak i pogłębionych. Innymi słowy, uczestnicy badania sami decydowali co chcą powiedzieć, a badacz nie zakłócał procesu narracji. Po etapie swobodnej narracji (między 40 a 120 minut), następowała druga sesja, w której moderator wywiadu zadawał ok. 8–10 pytań odnoszących się wyłącznie do treści z pierwszej sesji i nawiązywał do wynotowanych słów/fraz kluczowych.

Ze względu na brak oficjalnych statystyk i danych dotyczących badanej populacji, zdecydowaliśmy się zbudować próbę badawczą w oparciu o autore-

43 T. Wengraf, *Interviewing for Life-histories, Lived Periods and Situations, and Ongoing Personal Experiencing Using the Biographic Narrative Interpretive Method (BNIM)*, BNIM Short Guide bound with the BNIM Detailed Manual, 2014, https://www.sfu.ca/cmns/courses/2012/801/1-Readings/Wengraf_BNIM%20-%20Shortest%20Guide.rtf, dostęp: 02.03.2021.

44 F. Schütze, *Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative Interviews*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, 1/2 (2007) s. 153–242; K. Kaźmierska, F. Schütze, *Wykorzystanie autobiograficznego wywiadu narracyjnego w badaniach nad konstruowaniem obrazu przeszłości w biografii. Na przykładzie socjologicznego porównania narracji na temat życia w PRL-u i NRD*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 9 (2013) nr 4, s. 122–139.

krutację respondentów, którzy zgłaszali się do badania w reakcji na ogłoszenie umieszczone w mediach społecznościowych oraz dzięki wykorzystaniu sieci społecznych badaczy i ich znajomych w środowisku akademickim. Poszukiwanie uczestników badań poprzez media społecznościowe jest coraz częstszą techniką, zwłaszcza w przypadkach trudno dostępnych populacji⁴⁵. Warto odnotować, że nie chcąc ograniczać zasięgu ogłoszenia do kręgów społecznych badaczy, wykorzystaliśmy możliwości płatnego wyświetlania reklamy użytkownikom Facebooka, którzy spełniali przyjęte kryteria.

Pojedynczy wywiad był nagrywany, a następnie transkrybowany zgodnie ze standardem HIAT (*Halb-interpretative Arbeits-Transkription*)⁴⁶, anonimowany i analizowany podczas seminarium interpretacyjnego w gronie członków zespołu projektowego (dwie sesje po ok. 4 godziny każda). Analiza ta była prowadzona dwutorowo: najpierw, podczas pierwszego dnia seminarium analizowano chronologicznie uporządkowane dane biograficzne, oczyszczone z fragmentów emocjonalnych, oceniających i zawierających komentarze auto-teoretyczne. Następnie, podczas drugiego dnia, interpretowano subiektywne stanowisko osoby badanej, odpowiadając na pytania:

- O jakich zdarzeniach, tematach i fazach życia mówi osoba (które z nich wybiera)?
- Jaka jest autoprezentacja tej osoby?
- Jaki „morał” chce wyprowadzić? Dlaczego?
- Czy i jak zmienia decyzje dotyczące opowieści?

- 45 G. A. Dusek, Y. V. Yurova, C. P. Ruppel, *Using Social Media and Targeted Snowball Sampling to Survey a Hard-To-Reach Population: A Case Study*, „International Journal of Doctoral Studies”, 10 (2015) s. 279–299, DOI: 10.28945/2296; F. Baltar, I. Brunet, *Social Research 2.0: Virtual Snowball Sampling Method Using Facebook*, „Internet Research”, 22 (2012) nr 1, s. 57–74, DOI: 10.1108/10662241211199960; P. R. Spence, K. A. Lachlan, A. M. Rainear, *Social Media and Crisis Research: Data Collection and Directions*, „Computers in Human Behavior”, 54 (2016) s. 667–672, DOI: 10.1016/j.chb.2015.08.045; K. Browne, *Snowball Sampling: Using Social Networks to Research Non-Heterosexual Women*, „international Journal of Social Research Methodology”, 8 (2005) nr 1, s. 47–60, DOI: 10.1080/1364557032000081663.
- 46 E. Soroko, Poziom autonarracyjności wypowiedzi i użyteczność wybranych sposobów ich generowania, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. W. J. Paluchowskiego, Poznań: UAM.

Poniższa analiza wzbogacona jest o informacje pochodzące z indywidualnego wywiadu pogłębionego, zrealizowanego półtora roku po wywiadzie biograficznym przez pierwszą autorkę artykułu. Kolejny wywiad z tym samym uczestnikiem badań to częsta i uzasadniona metodologicznie praktyka w badaniach socjologicznych. Ponieważ pierwszy wywiad dostarczył ciekawego materiału do analiz, a po zakończeniu prac nad jego interpretacją pojawiło się kilka niejasności, nie chcąc narzucać arbitralnej interpretacji, zadano badanemu dodatkowe, pogłębiające pytania, a także zapytano go o kwestie związane z awansem społecznym, które nie pojawiły się samoczynnie w wywiadzie narracyjnym. Poniżej wyraźnie odróżniamy od siebie dane pochodzące z obu źródeł, jednak wierzymy, że ich zestawienie pomaga pełniej opisać doświadczenie naszego rozmówcy.

Benedykt⁴⁷ – to się wydarzyło po drodze, przy okazji

Wspierająca rodzina pierwotna

Benedykt, urodzony w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX wieku⁴⁸, to profesor pracujący w chwili realizacji wywiadu w dużej, publicznej uczelni technicznej w północnej Polsce. Matka badanego zajmowała się domem i wychowaniem czwórki dzieci, ojciec zaś był listonoszem. Badany rekonstruuje, że była to tradycyjna rodzina o konserwatywnych wartościach. Socjologowie rodziny⁴⁹ definiują rodzinę „tradycyjną” jako kompletną, z obojgiem rodziców, najczęściej z kilkorgiem dzieci, wyznającą tradycyjne wartości życiowe, często żyjącą zgodnie z religijnymi, głównie katolickimi, nakazami, co okaże się kluczowe w biografii Benedykta. Głową takiej rodziny jest dominujący ojciec, będący „żywicielem”, matka najczęściej nie pracuje zawodowo, zajmuje się domem i wychowywaniem dzieci. Często takie rodziny prezentują typowy dla klas ludowych styl życia i spędzania wolnego czasu⁵⁰. Podstawowym zajęciem, poza godzinami pracy i wykonywaniem obowiązków, jest wspólne oglądanie telewi-

47 Nie jest to prawdziwe imię badanego, tylko jego pseudonim, stworzony na potrzeby analityczne.

48 Ze względu na dobro badanego celowo nie prezentujemy szczegółowych informacji.

49 Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003.

50 J. Metzgar, *Bridging the Divide*.

zji, majsterkowanie⁵¹, uprawianie działki/ogródka⁵² lub sportu czy gier zespołowych, wymagających fizycznego kontaktu⁵³. Rodzina pochodzenia Benedykta wyczerpuje niemal wszystkie wymienione wyżej wskaźniki rodziny tradycyjnej, poza formami spędzania wolnego czasu, do czego nawiążemy później.

Benedykt z autentycznym szacunkiem i podziwem opowiada o swoich rodzicach. Matkę opisuje jako ciepłą, artystyczną duszę, po której odziedziczył zainteresowania artystyczne, ojca zaś jako przykładowego pracownika o inżynierskich pasjach. Z obojga czerpał inspirację.

Gdybym miał na przykład po/ yyy z sylwetek rodziców . . yyy no wskazać yyy na te obszary, z których no czerpię, uczyłem się . . Mama była taką artystką, taką duszą . ciepłą. Yyy tato był . . z takim zmysłem inżynierskim, . . był [listonoszem], który nie przystawał do wizerunku ówczesnych yyy lat. To był taki . człowiek, który zafascynowany/ pochodził z rodziny [listonoskiej] przedwojennej, . to był prestiż, to/ to była/ . . to była jedna z takich wiodących . dyscyplin . yyy w społeczeństwie. I pamiętam, ja zawsze byłem zszokowany yyy faktem takim, . yyy tych [listonoszy], których znałem, to zawsze byli tacy zaniedbani goście, yyy a mój tato zawsze miał yyy wyprasowany garnitur, . eleganckie, wypastowane buty, po prostu szedł jak na służbę (BNIM⁵⁴).

Rodzice byli dla Benedykta wzorem do naśladowania. To od nich nauczył się *solidnego etosu, odpowiedzialności* i prowadzenia życia zgodnego z katolickimi wartościami.

((2s)) Yyy tak, że to/ to yyy . . no, a i/ i mama, i tato, na pewno osoby, które/ które po prostu prezentowały taki solidny etos, solidny/ solidny etos, z odpowiedzialnością, bez nałogów, . . yyy z akcentowaniem właśnie tego wymiaru . . yyy też religijnego, . . yyy tak, że to wszystko w tej harmonii, wszystko się jakoś w tym układało . yyy pięknie. Yyy tak, że . . każdy z mojego rodzeństwa to są zupełnie inne kariery (BNIM).

- 51 M. Gdula, M. Lewicki, P. Sadura, *Praktyki kulturowe klasy ludowej, Instytut Studiów Zaawansowanych*, Warszawa 2014.
- 52 K. Dębska, *Doświadczenie awansu klasowego*, s. 111–128.
- 53 M. Lenartowicz, *Klasowe uwarunkowania sportu z perspektywy teoretycznej Pierre’a Bourdieu*, „Kultura i Społeczeństwo”, 56 (2012) nr 1, s. 51–74, DOI: 10.2478/v10276-012-0023-3.
- 54 BNIM – cytaty pochodzące z wywiadu biograficzno-narracyjnego.

Badany jest dziś wdzięczny za to, że dawali mu swobodę wyborów, *niczego nie narzucali*⁵⁵. Nie zniechęcali go również do realizacji artystycznych pasji, wykazywanych od wczesnego dzieciństwa, choć z perspektywy klasy ludowej nie były to zainteresowania praktyczne i pożądane, a często wręcz deprecjonowane w tej grupie, co potwierdzają liczne badania.

To są zainteresowania takie artystyczne [...] ((2s)) Yyy zawsze/ .. yyy zawsze .. jakoś skłonny byłem do śpiewania, do/ .. do grania, .. yyy muzykowania [...] Wynikało to z takich yyy . yyy zainteresowań, które . yyy . nikt w sposób celowy .. nie ukierunkowywał mnie w domu. [...] Wiem, że/ .. że mama grała na instrumencie, . jak ja podjąłem grę, po prostu w mamie widziałem yyy też pewną taką yyy .. zdolność i/ i wzorce. ((2s)) Ale tak jak mówię, to nie było systematyczne tak, że mama mnie sadzała i/ i/ i graj. No nie, po prostu . to był odruch .. własny (BNIM).

Poza rodzicami, którzy mi po prostu .. yyy niczego nie narzucali, .. z perspektywy widzę, że stworzyli doskonale warunki na wybór, taki świadomy wybór, bez/ . bez poczucia, że yyy z czegoś rezygnuję, że to jakiś kompromis głęboki, . nie (BNIM).

Trójka rodzeństwa Benedykta to osoby dziś dobrze wykształcone, które mierząc obiektywnymi wskaźnikami sukcesu, doświadczyły awansu społecznego i kulturowego. Młodszy brat jest profesorem nauk ścisłych, starsza siostra jest dyplomowaną bibliotekarką, a najstarszy brat pracuje w biznesie, ukończywszy uprzednio studia z zakresu nauk ścisłych. Biorąc pod uwagę pokolenie Benedykta i jego rodzeństwa, posiadanie wyższego wykształcenia jest raczej ewenementem niż regułą. Badany nie mówi wprost o tym, jakie aspiracje edukacyjne wobec swoich dzieci mieli jego rodzice, ale można założyć, że przykładali do tego wagę i wspierali je, a na pewno nie zniechęcali do nauki, co było doświadczeniem niektórych badanych uczestniczących w projekcie. Argumentem wspierającym też o przychylnym nastawieniu rodziców do rozwoju swych dzieci jest fakt, że

55 Korzystając z pojęć ukutych przez Annette Lareau w klasycznym studium *Unequal childhoods*. In *Unequal Childhoods*, Benedykt jest typowym przykładem dziecka z klasy robotniczej, wzrastającym w myśl filozofii rodzicielskiej opartej o zasadę podtrzymywania „naturalnego rozwoju dziecka”, które samo osiąga pewnie kompetencje, w opozycji do rodzin z klas średnich, w których występują „harmonijna uprawa” (*concerted cultivation*) oparta o skoordynowane i świadome doskonalenie umiejętności swych dzieci; A. Lareau, *Unequal Childhoods*. In *Unequal Childhoods*, California 2011.

wychowanie przedszkolne i nieformalne, podstawowe muzyczne, Benedykt odebrał z rąk matki. Sami rodzice, w opinii Benedykta, mieli duży potencjał intelektualny, m.in. wysoki poziom czytania i zdolność samodzielnego myślenia, jednak okoliczności zewnętrzne nie pozwoliły im się kształcić.

Ja miałem taki dylemat, bo ja znałem potencjał rodziców i byłem przekonany, że oni, gdyby wzrastali w innych uwarunkowaniach, to po prostu na pewno by byli wyżej wykształceni. To nie ma dwóch zdań. To widziałem ich taki i profil świadomości, i czytanie, i taki, trzeba powiedzieć głównie, może to widziałem szczególnie u taty, miał bardzo daleko posunięte samodzielne myślenie. Tak że to skutkowało też takimi relacjami, opiniami, co do tego, co się działo wokół i w tej sferze politycznej, takiej też społecznej (IDI⁵⁶).

Sam sposób wychowywania dzieci i formy spędzania z nimi czasu wskazują, że rodzice Benedykta choć formalnie przynależeli do klasy ludowej, wykazywali wiele wskaźników charakterystycznych dla klasy średniej: aktywnie podróżując na skalę i miarę możliwości Polski lat 70. i 80. XX wieku, co kontrastuje z opowieściami wielu innych narratorów, których historie życiowe zebraliśmy.

Bo my na przykład jako dzieci w każdej wakacje podróżowaliśmy z rodzicami, ale to były podróże po Polsce i to było pewne, powtarzalne, zawsze w pełnym gronie, ale to były... Nigdy nie byłem z rodzicami za granicą [...] Tak że jeśli tutaj widzieć różnice, to tylko można powiedzieć zakres, ale co do formuły, nie (IDI).

Ważne osoby

Ścieżka zawodowa Benedykta opierała się na solidnym, interdyscyplinarnym⁵⁷ przygotowaniu, co narrator zawdzięcza pojawieniu się na jego drodze

56 IDI – cytaty pochodzące z indywidualnego wywiadu pogłębionego, realizowanego półtora roku po wywiadzie biograficzno-narracyjnym.

57 Benedykt poza karierą akademicką prowadzi z sukcesami również własną działalność gospodarczą. Jest to próba połączenia jego pasji naukowych z praktyką zawodu, w którym się specjalizuje. Można to interpretować jako swoisty kompromis pomiędzy potrzebą poznawczą a potrzebą tworzenia użytecznych dzieł i uznać za wskaźnik praktycyzmu ludowego: „Mnie się udało yyy . . . w sposób taki zharmonizowany . . . systematycznie yyy . . . uprawiać i [dziedzina artystyczna] . yyy w tym zakresie teorii, . . . i praktyki” (BNIM).

kilku ważnych osób. Pierwszą z nich był nauczyciel wychowania muzycznego w szkole podstawowej, który przygotowywał go merytorycznie do konkursów. Drugą ważną osobą to pianistka prowadząca pracownię muzyczną dla robotników z miejscowej fabryki. Uczestnictwo w tych zajęciach było dla Benedykta swoistą *formacją, przygotowaniem do studiów*.

To był nauczyciel i on widząc moje zainteresowania i jakieś efekty, yyy po prostu . yyy . zawoził mnie na . różne konkursy muzyczne. Yyy . taką pracownię, którą prowadził yyy, to była taka dzielnicowa pracownia, po prostu tam mogłem . regularnie chodzić, tam miałem dobre warunki też poza domem, w domu miałem możliwości kupowania instrumentów, nut, . a tam dodatkowo jeszcze miałem taką systematyczną opiekę (BNIM). ((1s)) Yyy w czasie szkoły średniej yyy znowu zaangażowałem się w taką pracownię [...] ((1s)) I to była jedna z form angażowania . . yyy [robotników] do takich . zainteresowań yyy po pracy. Czasem to byli emeryci, czasem/ . czasem to byli . aktywni wtedy zawodowo [...] . To też inni zainteresowani, stworzyła ta pani . ze swoim mężem, który był [leśnikiem], stworzyła takie/ po prostu takie środowisko, . . w którym . okazało się, . . yyy pokolenia . młodych ludzi również przechodziły taką/ taką formację . z przygotowaniem do . studiów na Akademii Muzycznej. ((2s)) Tak, że ja się też/ . . yyy też w tym gronie pojawiłem i tam do tej pracowni . no chodziłem na pewno przez wszystkie . . yyy klasy szkoły średniej (BNIM).

Czasami osoby ważne w biografii Benedykta pojawiły się przypadkowo a jednak były znaczące, np. znajomy rodziców, który zachwycił się jego talentem i dzięki temu Benedykt mógł regularnie jeździć do Francji, przebywać w środowisku artystycznym, grać. Z tego względu nie musiał pracować fizycznie przy zbieraniu plonów, jak jego koledzy, co narrator podsumowuje mówiąc, że spotkała go *taka łaska, oferta niebios*.

To jest taka kolejna . yyy część życia, którą no nazywam taką łaską, taką po prostu ofertą . . yyy niebios czy losu i/ i z tego skorzystałem. ((3s)) Kolejną osobą, o której by trzeba było powiedzieć yyy to był taki człowiek, . który był znajomym rodziców [z miasta w Polsce], . . który wyjechał yyy na stałe . do Francji. I on właśnie . . kiedyś będąc u rodziców, słyszał jak gram. ((2s)) [...] to okazało się kolejnym takim . otwartym oknem, bo/ bo właśnie ten/ ten znajomy . potem przez kilka lat . . systematycznie . yyy gwarantował mi yyy pobyty . yyy w Francji, yyy właśnie w tym środo-

wisku, gdzie mogłem yyy grać, komponować, występować . yyy i/ i gdzieś też/ też mam takie środowisko (BNIM).

W dotychczasowej analizie pokazaliśmy, że Benedykt trafił do sprzyjającego środowiska – jego rodzina, w przeciwieństwie do wielu rodzin klas ludowych była wspierająca, a kapitał społeczny narratora rósł dzięki przypadkowo poznanym znaczącym innym. W przeciwieństwie do wielu osób awansujących, Benedykt opowiada o zmianach, które zaszły w jego życiu w bardzo specyficzny sposób. Nie jest to ani narracja „wdzięczności” dla instytucji⁵⁸, ani opowieść self-made mana⁵⁹.

Opatrzność Boża

Sam badany nadaje swojej narracji nietypową strukturę, w centrum której stawa Opatrzność Bożą.

[Dotknąłem] Tego wpływu, który zawsze podkreślam, tego wpływu nadprzyrodzonego. Uważam, że/ że bez zdolności naturalnych, bez takiego prowadzenia . . yyy . . opatrności, no to bym się miotał (BNIM).

Benedykt wierzy, że to Opatrzność zsyła mu „dary” i możliwości, z których mógł skorzystać, pomaga znaleźć właściwą drogę w życiu, harmonię i sens. Te dwa ostatnie słowa-klucze bardzo często przewijają się w narracji:

Z perspektywy czasu to widzę, że to był znowu **sensowny**⁶⁰, niełatwy ruch – kiedy opowiada o zachowaniu autonomii, nie poddając się presji ze strony przełożonego profesora (BNIM).

Taki związek ścisły między/ . między tą stroną światopoglądową moją a tą, która była przedmiotem zainteresowaniem, yyy znowu nie było żadnego rozziwku, to się po prostu w sposób yyy bardzo **harmonijny** spotykało, uzupełniało (BNIM).

58 P. Bourdieu, *Homo academicus*.

59 A. L. Hurst, D. M. Warnock, *Les miraculés*, s. 110–125; J. Metzgar, *Bridging the Divide*, s. 49–51.

60 Pogrubienia są wprowadzone przez autorów, celem podkreślenia słów-kluczy.

Z perspektywy jednostki, odwołanie do Opatrzności pozwala Benedyktowi nadać sens swojemu życiu. Z perspektywy zaś badania awansu społecznego, pozwala ono wyjaśnić, w jaki sposób dziecko nie pochodzące z klasy średniej weszło na ścieżkę kariery akademickiej i *funkcjonuje w grupie inteligentkiej* (IDI), co potwierdzają następujące fakty: prowadzony przez Benedykta styl życia, praktyki kulturowe i konsumpcyjne, posługiwanie się wysublimowanym językiem, uprawianie elitarnych sportów oraz zainteresowania artystyczne.

Benedykt, będąc człowiekiem głęboko religijnym pokazuje, że niektóre życiowe sukcesy mógł osiągnąć dzięki swoim bliskim związkom z przedstawicielami Kościoła katolickiego i środowisk katolickich, np. przyjaźń z księdzem humanistą z wpływowego katolickiego ruchu.

Potem miałem yyy taki bardzo ciekawy kontakt . . z księdzem, . . yyy z takim humanistą, . . [zajmującym ważne stanowisko administracyjne]. Gdzieś na jakiejś takiej młodzieżowej oazie yyy z nim się spotkałem, na tej oazie coś grałem. ((2s)) I on/ i on po tym yyy/ po tym . obrazie yyy skontaktował mnie właśnie/ . . właśnie z yyy profesorem [wyższej uczelni]. O jednym wątku nie powiedziałem, on/ on miał też znaczenie, bo na początku studiów muzycznych ja . byłem równocześnie, równoległe s/ słuchaczem, wolnym słuchaczem na Akademii Muzycznej. I to był właśnie . ten wątek związany z yyy/ z tym znajomym księdzem. Yyy ten ksiądz był yyy moderatorem, ale jednocześnie był prawnikiem, bardzo . mocno osadzonym w takim środowisku . artystycznym [nazwa miasta]. I on kiedyś ten obraz yyy, który ode mnie dostał, . yyy pokazał jednemu z profesorów z Akademii Muzycznej. I ten profesor się mną zainteresował, i wręcz sprowokował, żebym też studiował na Akademii. I to było piękne spotkanie, bo . . yyy/ bo yyy dzięki zgodzie yyy profesorów w ar/ na [nazwa kierunku] w [nazwa miasta], ja mogłem popołudniami . czy w niektóre dni jeździć do [nazwa miasta] na zajęcia, wybrane zajęcia na Akademii. I tam właśnie trafiłem znowu na tego kolegę, który został . rektorem i z nim byłem w pracowni profesora [nazwisko] , tak, że tam znowu się nasze . ścieżki spotkały (BNIM).

Siły wyższe „popychające go”, pomagały mu zdobyć kapitał społeczny, który Benedykt przekuwał w kapitał kulturowy i ekonomiczny. Dziś bowiem Benedykt gra z innymi profesorami w tenisa, jeździ na nartach i rowerze, czyli uprawia sporty typowe dla klasy wyższej, wymagające zasobów finansowych.

((1s)) Ja się fascynuję sportem, różnymi sportami, te sporty . . yyy uprawiam, . yyy tak, że . yyy mimo, że . to nie było ani łatwe, ani tanie, to/ to jak tylko była taka możliwość, to zacząłem jeździć na nartach, zacząłem grać w tenisa, . yyy rower (BNIM).

Benedykt jest profesorem w „klasycznym” stylu, swobodnie posługującym się wyrafinowanym językiem i pojęciami, nie ma wątpliwości, że przyswoił sobie habitus klasy wyższej – „funkcjonuję i też mam taką świadomość w grupie inteligentkiej” (cytat z IDI). Nie jest to jednak reguła, a wyjątek. Osobom pochodzącym z klas ludowych trudniej wejść w świat akademii z powodu braku kapitału (i społecznego, i ekonomicznego, i kulturowego), często towarzyszy im poczucie niedopasowania i wstydu związanego z pochodzeniem⁶¹.

Biografia Benedykta obfituje jednak nie tylko w trudne do kontrolowania sploty okoliczności, czy mówiąc językiem badanego „oferty losu”, lecz zawiera również cały szereg planów działania. Wydaje się jednak, że bez zbiegów okoliczności, te plany miałyby ograniczoną możliwość przeistoczenia się w działania, a ich miejsce mogłyby zająć instytucjonalne wzorce przebiegu życia, charakterystyczne dla klasy społecznej, z której wywodził się Benedykt. Przykładowo, Benedykt uczęszczał do technikum elektrycznego, które co prawda cieszyło się dobrą renomą (a decyzji o pójściu do niego nie wymogli rodzice – była to świadoma, autonomiczna decyzja, równoległa do rezygnacji z liceum muzycznego, do którego musiałby dojeżdżać do innego miasta), lecz nie było szkołą stanowiącą oczywisty wstęp do kariery akademickiej, która później stała się udziałem tego narratora.

W takim razie, jeśli nie liceum muzyczne, . . to . wybrałem technikum elektryczne. ((2s)) To była szkoła w [nazwa miasta] o wyjątkowej renomie, . . ona miała taki profil bardzo humanistyczny też, . . słynęła. Yyy wymagania . yyy rekrutacji były . . właściwie najwyższe w [nazwa miasta], bo ja miałem rodzeństwo, które chodziło do takiego/ ogólniaków w [nazwa miasta], tych takich . yyy

61 E. M. Lee, „Where People Like Me Don't Belong”: Faculty Members from Low-socio-economic-status Backgrounds, „Sociology of Education”, 90 (2017) nr 3, s. 197–212; G. Reddin, *Struggles and Achievements: Experiences of Working-Class White Male Academics who Attain Tenure. Phd (Doctor Of Philosophy) Thesis*, Iowa City 2012, DOI: 10.17077/etd.ofomhpio.

no prestiżowych. I na przykład w tym czasie nie było egzaminów wstępnych do tych ogólniaków, tam się szło ze świadectwem, . . . bardzo dobrym świadectwem. Do tego technikum trzeba było mieć bardzo dobre świadectwo i jeszcze zdać egzamin, tak, że takie sito . . . dość poważne i ja się tego podjąłem, . . . ale dostałem się do tej szkoły. I to był sensowny traf, . . . bo mogłem dalej yyy . . . moje zainteresowania muzyczne uprawiać, już tak indywidualnie (BNIM).

Benedykt podkreśla, że był to „sensowny”, czyli dobry „traf”. Jego kariera, podobnie jak kariery wielu osób z klas ludowych, zawiera elementy, które choć nie zależą od intencji narratora, mają decydujący wpływ na kształt jego kariery. Opowieść Benedykta jest tak skonstruowana, że ciężka praca przeplata się w niej z przypadkowymi wydarzeniami, które narrator jest skłonny wpisywać w plan Boży. Opisując Jego rolę w rozwoju swojej kariery, Benedykt posługuje się znaną, zakonną, benedyktyńską formułą⁶², według której praca i modlitwa połączone w jedno są prostym przepisem na dobre, życie. W opowieści badany podkreśla harmonię obecną w jego życiu, widoczną w relacji pomiędzy praktyką zawodową, a naukowymi zainteresowaniami, między życiem zawodowym, a życiem rodzinnym, a także w indywidualnym rozwoju w sferze duchowej, intelektualnej i fizycznej.

Jestem takim wyznawcą w dalszym ciągu . . . formuły, którą . . . w kulturę europejską wszczepili benedyktyni. ((2s)) I to jest formuła, . . . którą . . . jeśli rozumieć, to ona właściwie jest najlepszą/ najlepszą z tych, które by tłumaczyły dzisiejsze hasła na przykład zrównoważony rozwój . . . czy ekologia, to właśnie w tej formule benedyktyńskiej – ora et labora. ((3s)) Zwykle przy rozmowie na temat tej formuły, benedyktyni pytają, yyy co twoim zdaniem jest ważniejsze? Ora et labora? (...) i yyy benedyktyni zawsze mają taką przygotowaną odpowiedź . . . mądrą, najważniejsze w tym wszystkim jest to „et”. Jest to „et”. I/ i to jest też yyy to, do czego . . . dojrzywałem i co uważam jako fundamentalną formułę, . . . łączyć, et. Yyy i/ i ta harmonia, którą yyy benedyktyni nałożyli . . . yyy na wypracowaną filozofię życia starożytną, antyczną, gdzie człowieka postrzegano zawsze jako

62 W przeciwieństwie do wielu narratorów, którzy pseudonimy przypisali sobie sami, jego pseudonim pochodzi właśnie od tego stwierdzenia.

. wiele sfer, . . tak porządkując najprościej, . yyy między . ciałem, . . umysłem, duszą, różne są próby podziału, ale/ ale ten trójpodział myślę, że/ że tak wyczerpują najczytelniej istotę człowieka (BNIM).

Trudno argumentować, że głęboka religijność Benedykta, choć rzadka na tle innych wywiadów z puli, wynika wyłącznie z jego pozycji klasowej. Wydaje się ona jednak ważną determinantą jego trajektorii życiowej, która częściowo wyjaśnia dlaczego Benedykt był Bourdieańskim „cudem”, któremu udało się uniknąć trajektorii typowej dla osób w jego klasy społecznej⁶³. Na podstawie obu wywiadów z Benedyktem uważamy, że stało się tak, po pierwsze dlatego, że Benedykt widział uzasadnienie i wsparcie swojej drogi życiowej w „planie Bożym”. Po drugie dlatego, że benedyktyńska wersja chrześcijaństwa, podobnie, jak protestantyzm, zaszczerpiła w nim etykę pracy. W opowieści Benedykta pojawia się jednak chęć oddzielenia życia prywatnego od zawodowego. Nie jest to jednak *work-life balance* w wersji zindywidualizowanej, lecz jego rodzinna, familiarna wersja, która współgra z dyspozycjami klas ludowych lub kulturą klasy ludowej⁶⁴.

I to, yyy co próbuję moim dzieciom również przekazywać, no ten rozwój, jeśli nie dotyka każdej z tych sfer [duchowej i cielesnej], to zawsze . w rezultacie powoduje, że człowiek jest . w pewnej sferze karłowaty. Tak, że . . yyy człowiek spełniony to człowiek, który jest . systematycznie, harmonijnie rozwinięty w tej sferze cielesnej, . . yyy umysłowej, intelektualnej, jak i duchowej. ((2s)) I stąd yyy nigdy nie . byłem zafiksowany ani pracą zawodową, o--śmiech--o nauką, yyy doktoratami, profesurami, to można powiedzieć, czasem to niektórych dre/ drażni, jak mówię, że to się wydarzyło po drodze, przy okazji. ((1s)) I tak chciałbym, żeby to zostało ((3s)) (BNIM).

Spełniony akademik, artysta, człowiek?

Analizując swobodną narrację Benedykta możemy dostrzec w nim spełnioną, dojrzałą zawodowo i prywatnie, którą mierząc obiektywnymi wskaźnikami, można uznać za człowieka sukcesu. Z pewnością badany osiągnął wysoką pozycję insty-

63 P. Bourdieu, *Homo academicus*.

64 . Metzgar, *Bridging the Divide*.

tuczonalną, został profesorem w stosunkowo młodym wieku, osiągnął ponadprzeciętny status majątkowy, wygrywa konkursy, ma swoich naukowych wychowanków, realizuje swobodnie pasje artystyczne i sportowe. Również w sferze prywatnej jest spełnionym mężem i ojcem. Badany zarówno podczas swobodnej narracji jak i podczas wywiadu pogłębionego wyraźnie podkreśla swoje szczęście i stabilność życiową, a rodzinę stawia na pierwszym miejscu wśród życiowych priorytetów („największe moje osiągnięcie”), przed karierą akademicką i zawodową do których ma zdystansowany stosunek, podkreślając, że jest to „niezasłużona łaska”, która, jak już wyżej wspomniano, „wydarzała się po drodze, przy okazji”.

W pierwszej naszej rozmowie powiedziałem, jakoś nigdy ta moja aktywność, ani twórcza, ani naukowa, nie była takim szczytem, na którym się koncentrowałem (IDI).

((2s)) Yyy żona nie jest yyy osobą z profesji, jest [nazwa prestiżowego zawodu], tak, że trzeba było . . yyy zupełnie inne tryby . . funkcjonowania . . przystać. ((3s)) I to, co . uważam . . yyy/ właściwie to powtarzam tak, może troszeczkę nieskromnie, yyy największe moje osiągnięcie . . yyy to nie to, że jestem tam 50-letnim profesorem, . . ale fakt, że moja rodzina . . nie odczuła tego, że ojciec robi doktorat, że zajmuje się habilitacją, że go nie ma, bo komponuje. Po prostu . . rodzina mnie miała . i ma nadal, w pierwszej kolejności, a te sprawy . związane z zawodem, profesją, po prostu . . toczyły się . . yyy w swoim miejscu, ale takim, które nie/ . . yyy nie paraliżował/ . nie paraliżował sytuacji . . yyy w domu rodziny (BNIM).

Jednak Benedykt, zapytany wprost, podczas wywiadu pogłębionego, o to, czy osiągał sukces udziela bardziej złożonej wypowiedzi. Z jednej strony przyznaje, że w sferze naukowej osiągnął obiektywny sukces:

Jeśli chodzi o tę stronę taką naukową... Ale to są takie wnioski, można powiedzieć, wtórne. Jeśli porównać siebie i swoją taką dynamikę rozwoju, osiągania stopni naukowych kolejnych, to trzeba by to zakwalifikować do jakiegoś wielkiego sukcesu, bo widząc wokół, nawet środowisko z własnego wydziału, to nikogo nie znam, kto zrobiłby w tym przedziale wieku doktorat. Nie ma. Już nie mierzając, że to były osoby, które może miały jakieś zaplecze do tego predestynujące bardziej (IDI).

W wywiadzie pogłębionym, kiedy Benedykt porównuje się do kolegi z dzieciństwa, znanego dziś artysty, mówi o tym, że jego sukces jest tylko częściowy.

Nie chciałbym też, żebym tak był czytany jako taki w pełni radosny człowiek sukcesu [śmiech]. Bo tak jak mówię, chyba trzeba by zacząć od tego, że moje poczucie sukcesu jest... W ogóle nie istnieje coś takiego, tak szczerze mówiąc. Nigdy nie istniało, co to jest sukces (IDI).

Podobnie Benedykt wyznaje, że sferze artystycznej zrobiłby teraz wszystko inaczej – „nie mam takiego stanu, takiego spełnienia, «no, zrobiłem coś doskonałego»” (IDI). Badany wyznaje, że nie miał pełnego komfortu tworzenia, bo dom i rodzina oraz praca akademicka wypełniały jego czas, w przeciwieństwie do przyjaciela-artysty, który miał pełną swobodę tworzenia – „gwiazda w domu tworzy” (IDI).

Nie miałem nigdy takiego komfortu. I nie powiem, czasem przychodzi taka refleksja, co by było gdybym w takie tryby się zaangażował. Owszem, myślę czasem o czymś takim, ale niekoniecznie żałuję tego, czym wypełniłem ten czas poza twórczością (IDI).

[...] Gdy się już obserwuje swoje owoce, efekty, dzieła, to widać słabości, widać, jeśli się ma jakiś dystans i taki obiektywny jeszcze sposób percepcji, to na pewno bym wprowadzał korekty. Na pewno bym to inaczej ujął (IDI).

Zatem perspektywa osobista Benedykta nie współgra z interpretacją obiektywnych wskaźników sukcesu, na co kazałaby zwracać uwagę, przede wszystkim, teoria pola akademickiego Pierre’a Bourdieu⁶⁵. W opowieści Benedykta pionowa mobilność społeczna nie jest również postrzegana w kategorii indywidualnego sukcesu, który charakteryzuje typowego self-made mana.

Z punktu widzenia Zachodnich badań nad awansem wśród akademików⁶⁶, zaskakujący i charakterystyczny w narracji Benedykta jest fakt braku wspomnienia o epizodach cierpienia, nurtujących wątpliwościach, problemach czy trudnościach na drodze akademickiej. Wręcz przeciwnie, wybrzmiewa pewność życiowych decyzji i ogromna sprawczość, mimo wielu splotów okoliczności. Opowieść o zdobywaniu kolejnych stopni i tytułów naukowych, która

65 P. Bourdieu, *Homo academicus*.

66 C. Binns, *Experiences of Academics from a Working-Class Heritage*; T. Crew, *Higher Education And Working-Class Academics*, Cham 2020; A. L. Hurst, D. M. Warnock, *Les miraculés*, s. 110–125; J. Metzgar, *Bridging the Divide*.

dla wielu akademików z klas ludowych jest wtórną traumatyzacją, niejednokrotnie wywołującą trudne emocje i lzy, u Benedykta zawarta została w dosłownie kilku, sprawozdawczych zdaniach:

Tak, że to udało mi się tak systematycznie, . przy 30-tce zrobiłem doktorat,
 .. przy 40-tce zrobiłem habilitację, yyy przy 50-tce zrobiłem, dostałem tytuł.
 Tak, że/ .. tak, że ... tak to/ tak to chronologicznie wygląda (BNIM).

Brak sproblematyzowania tych przejść i biograficznych metamorfoz można interpretować na kilka różnych sposobów. Trzy poniższe hipotezy się nie wykluczają, a wzajemnie uzupełniają i każda z nich jest w pewnym stopniu prawdopodobna.

1. Narrator nie wspomina o wyboistych ścieżkach swego zawodowego i osobistego życia, ponieważ „ich nie było”. Benedykt mógł nie doświadczyć poczucia niższości czy zwykłej niesprawiedliwości, ponieważ dorastał w czasach, gdy przywilej inteligencki był raczej ograniczany i piętnowany. Nie jest to jednak wysoce prawdopodobna teza, bowiem zdecydowana większość badanych awansujących akademików doświadczała różnych wymiarów cierpienia w swym życiu, m.in. ubóstwo materialne, poczucie nieprzystosowania do środowiska akademickiego, subiektywne odczucie syndromu oszusta⁶⁷, odstawanie od środowiska pochodzenia czy trudne relacje z rodziną, spowodowane np. poczuciem winy ocalałych⁶⁸. Nawet jeżeli nie były to główne fragmenty narracji, pojawiały się w większości wywiadów wyraźnie.

2. Narrator z pokorą i ufnością, charakterystyczną dla osób głęboko wierzących, przyjmuje to co przynosi mu los. Aby dokonać właściwej interpretacji, z pomocą przychodzą treści pochodzące z wywiadu pogłębionego, w któ-

67 R. E. Zambrana, R. Ray, M. M. Espino i in., „Don't Leave Us Behind”: *The Importance of Mentoring for Underrepresented Minority Faculty*, „American Educational Research Journal”, 52 (2015) nr 1, s. 40–72; D. Warnock, *On the Other Side of What Tracks?*, „Rhizomes”, 27 (2016) [unpaged]; C. Binns, *Experiences of Academics from a Working-Class Heritage*; K. Hawley, *I – What Is Impostor Syndrome?*, w: „Aristotelian Society Supplementary”, 93 (2019) nr 1, s. 203–226.

68 G. K. Piorkowski, *Survivor Guilt in the University Setting*, „Personnel & Guidance Journal”, 61 (1983) nr 10, s. 620–622, DOI: 10.1111/j.2164-4918.1983.tb00010.x.

rym wprost zapytaliśmy Benedykta o to, czy w trakcie rozwoju kariery akademickiej wystąpiły jakieś wyboje i rozdroża. Badany, ufając, że Bóg nad nim czuwa, konkluduje:

Nie było, bo nigdy nie musiałem stać przed takim odium, które potem widziałem u kolegów, koleżanek, że jest data angażu i jeśli nie zrobię doktoratu to jest rotacja potem... To zawsze wyprzedzałem kilka lat wcześniej, ale nie żeby tam śpieszyć się. Po prostu tak dzięki Bogu to wychodziło (IDI). Muszę powiedzieć, że ja nigdy do tego nie dążyłem, żeby mieć kontrolę. To zawsze miałem świadomość, że tak może to zabrzmi naiwnie, ale ja zawsze najlepiej się czułem, kiedy czułem się prowadzony. Tak dzień zaczynam: „Prowadź mnie, Panie” i... Przemawia do mnie od dawna, kiedyś właśnie ktoś taki światopoglądowy, taki metaforyczny obraz przedstawił, właśnie ilustrujący życie każdego człowieka. Ono właściwie ma oczywiście sfery wiążące się z wyborem, z ryzykiem wyboru czy z prawem do wyboru. Ale jest też możliwe tak jakby wkomponowywanie się w pewne procesy, nad którymi się nie ma wpływu i ważnym jest, żeby nie robić niczego, co jest na przekór, co jest ryzykowne. I ja nigdy bardzo nie zmagalem się na przykład z decyzjami, a takie w kilku momentach życia trzeba było podejmować. Po prostu podejmowałem takie decyzje, jakie mi dawały spokój. Które może nie były ambitne, nie były wymyślone, szczególnie wykreowane, ale dawały mi spokój, że tutaj jest okej. Nawet przy wyborze marki samochodu też. Mam spokój, a jak gdzieś się tam miotam, to zatrzymuję decyzję (IDI).

Benedykt przedstawia siebie jako człowieka, który nie walczy o swoje cele za wszelką cenę, lecz pozostając wiernym swym wartościom podejmuje autonomiczne, często *niełatwe* decyzje, narażając się na negatywne konsekwencje.

Tak, że nie/ nie byłem takim pracownikiem, który yyy pracował pod dyktando yyy profesora. ((1s)) Nawet powiem, że/ że w przypadku jednego z profesorów, który chciał mnie wciągnąć w taką swoją domenę i uczynić ze mnie takiego asystenta podległego, to się uchyliłem i/ i/ i znowu, żeby . . uratować swoją suwerenność, to się troszeczkę nawet naraziłem, . ale z perspektywy czasu to widzę, że to był znowu sensowny, niełatwy ruch, ale sensowny, tak, że/ tak, że taką autonomię, . własne pomysły, własne tematy, . . samodzielnie praco/ opracowywane zadania, to/ to/ to/ to był/ . to był taki mój . koncept . na uprawianie nauki (BNIM).

Nie lubi rywalizacji, nawet w sporcie, który traktuje bardziej jako dziedzinę *samodyscypliny, samodoskonalenia*.

Tak, że nie jestem osobą, którą . . . by można było nazwać walczykiem, który gdzieś tam się miota, zмага, walczy, nie. ((2s)) Jak czuję opór, to po prostu . zmieniam . orientację (BNIM).

3. Opowieść Benedykta jest efektem refleksji człowieka dojrzałego, zbliżającego się do wieku emerytalnego. Może być to zatem wyjaśnienie potrzeby pozytywnego wartościowania minionych zdarzeń lub zatarcia części trudnych wspomnień.

Znaczy ja mam generalnie takie przekonanie, że mam więcej niż w ogóle zasłużyłem czy wypracowałem, bo ja się w życiu nie namęczyłem (IDI).

Koncentracja na pozytywnych wydarzeniach pozwala badanemu nie problematyzować swojego pochodzenia. Podkreśla on bowiem swoje zadowolenie i relatywną łatwość prowadzenia kariery, bez omawiania dramatycznych punktów zwrotnych. Można przyjąć, że jest to funkcja retoryczna, dzięki której prowadzona narracja jest spójna i wzmacnia fakty, które Benedykt opisuje.

Podsumowanie

Rekonstruując historię swojego życia, Benedykt opowiada o ciepłym, bezpiecznym i wspierającym domu rodzinnym, o etosie pracy wpojonym przez głęboko wierzących rodziców, o sprzyjających zbiegach okoliczności, łasce Bożej, o wykorzystanych możliwościach, osiągnięciach artystycznych, własnej pracy włożonej w zdobycie wykształcenia, o prowadzeniu ścieżki akademickiej oraz o balansie pomiędzy życiem prywatnym a zawodowym, którego utrzymanie uważa za swój największy sukces.

Analiza biografii Benedykta pomaga nam zrozumieć, w jaki sposób osoba wywodząca się z klas ludowych, może opowiadać o swoim awansie, nie wpadając w pułapkę psychologizmu i myślenia w kategoriach nazbyt indywidualistycznych, czego wyrazem jest najczęściej tworzenie narracji w duchu

self-made mana. W literaturze występuje wiele analiz tego rodzajów dyskursu. Najbardziej wyrazistym jest artykuł w którym Allison Hurst i Deborah Warnock⁶⁹ zestawiają opowieść Freddiego, pokazującego wysiłek swoich rodziców oraz wysiłek własny (co prowadzi go do wniosku, że awansować może każdy), z opowieścią Javiera, argumentującego, że rzeczywistość jest znacznie bardziej skomplikowana, ponieważ wiąże się z różnymi uwarunkowaniami makrostrukturalnymi (takimi jak hierarchie klas, ras czy płci zakorzenione w społeczeństwie).

Opowieść Benedykta jest na tym tle dość wyjątkowa, ponieważ nie wpisuje się ani w jeden, ani w drugi wzorzec. Narrator podkreśla, że do wszystkiego doszedł ciężką pracą, nie był więc całkowicie zależny od struktur społecznych, jednak zauważa, że nie byłby w stanie osiągnąć tego, co osiągnął, gdyby nie wsparcie Opatrzności. Ta szczególna konstrukcja jest, naszym zdaniem swoistym sposobem na opowiedzenie o ograniczonej sprawczości, w sytuacji, gdy narrator nie chce mówić o klasie społecznej, która w polskim społeczeństwie nie jest naturalną kategorią dyskursywną. Benedykt, powołując się na Opatrzność Bożą, w subtelny sposób zaznacza rolę czynników społecznych w swoim życiu (np. wyjazdy zagraniczne), nie odwołując się do klasy społecznej, ani żadnego z jej wyznaczników, które nieuchronnie wiążą się z mechanistycznym odczytaniem teorii reprodukcji społecznej. Dzięki temu jego opowieść nie popada też w drugą skrajność – nadmierny indywidualizm, co pozwala narratorowi opowiadać o sukcesie w skromny sposób.

Nie jest to jednocześnie narracja skoncentrowana na roli przypadku, czy ślepego trafu, ponieważ Opatrzność wybrała Benedykta. Podobnie jak pokazywał to Max Weber, bycie wybranym przez Opatrzność oznacza, że ktoś jest godny bycia wybranym i udowadnia to własnym etosem i osiągnięciami. Biografia Benedykta, w nietypowy sposób, pokazuje więc ograniczoną sprawczość, która dobrze uchwytuje sens złożonego procesu jakim jest awans społeczny.

69 A. L. Hurst, D. M. Warnock, *Les miraculés*, s. 105–106.

Streszczenie: Artykuł stanowi socjologiczną analizę biografii polskiego pracownika akademickiego, który doświadczył awansu społecznego: wywodząc się z rodziny o skromnych tradycjach intelektualnych, z klasy robotniczej, zdołał osiągnąć sukces w świecie naukowym i artystycznym. Opierając się na danych socjologicznych, zebranych w ramach wywiadów biograficznych z awansującymi pracownikami naukowymi, próbujemy uchwycić czynniki ułatwiające i utrudniające mobilność społeczną, a także różnorodne aspekty subiektywnego postrzegania awansu. Przeprowadzona analiza pokazuje, że sukces akademicki osób awansujących społecznie nie zawsze jest rozumiany wyłącznie jako efekt ciężkiej pracy własnej lub splot przypadkowych okoliczności, lecz bywa czymś pomiędzy tymi dwoma, opozycyjnymi wyjaśnieniami. Artykuł odpowiada na następujące pytania: Jak u badanego przejawia się subiektywne poczucie sukcesu? Jakie wydarzenia i osoby wspierały a jakie utrudniały osiągnięcie sukcesu? W jaki sposób i w jakim wymiarze silna wiara pomogła badanemu w rozwijaniu kariery akademickiej?

Słowa kluczowe: mobilność społeczna, awans społeczny, sukces zawodowy, sukces akademicki, opatrność Boża.

Bibliografia

- Baltar F., Brunet I., *Social Research 2.0: Virtual Snowball Sampling Method Using Facebook*, „Internet Research”, 22 (2012) nr 1, s. 57–74, DOI: 10.1108/10662241211199960.
- Bauman Z., *Kariera: cztery szkice socjologiczne*, Warszawa 1960.
- Binns C., C. Binns, *Experiences of Academics from a Working-Class Heritage: Ghosts of Childhood Habitus*, Newcastle 2019.
- Bourdieu, P., *Homo Academicus*, Cambridge 2003.
- Bourdieu P., Passeron J. C., *Reproduction in Education, Society and Culture*, Los Angeles 1990.
- Browne K., *Snowball Sampling: Using Social Networks to Research Non-Heterosexual Women*, „International Journal of Social Research Methodology”, 8 (2005) nr 1, s. 47–60, DOI: 10.1080/1364557032000081663.
- Butler-Rees A., Robinson N., *Encountering Precarity, Uncertainty and Everyday Anxiety as Part of the Postgraduate Research Journey*, „Emotion, Space and Society”, 37 (2020) (100743), DOI: 10.1016/j.emospa.2020.100743.
- Byłok F., *Wzór sukcesu w społeczeństwie polskim w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, „Annales”, 1 (2005) nr 1, s. 87–96.
- Crew T., *Higher Education And Working-Class Academics*, Cham 2020.

- Czerepaniak-Walczak M., *Ile techne, ile praxis? W poszukiwaniu koncepcji praktyki jako elementu kształcenia nauczycielskiego profesjonalizmu*, „Teraźniejszość. Człowiek. Edukacja”, 59 (2012) nr 3, s. 7–22.
- Dębska K., *Doświadczenie awansu klasowego jako kontekst kształtowania się relacji między braćmi i siostrami*, „Studia BAS”, 62 (2020) nr 2, s. 111–128.
- Dierendonck D. V., Gaast E. V., *Goal Orientation, Academic Competences and Early Career Success*, „Career Development International”, 18 (2013) nr 7, s. 694–711.
- Dijk D., Manor O., Carey L., *Publication Metrics and Success on the Academic Job Market*, „Current Biology”, 24 (2014) nr 11, DOI: 10.1016/j.cub.2014.04.039.
- Dries N., Pepermans R., Carlier O., *Career Success: Constructing a Multidimensional Model*, „Journal of Vocational Behavior”, 73 (2008) nr 2, s. 254–267.
- Dusek G. A., Yurova Y. V., Ruppel C. P., *Using Social Media and Targeted Snowball Sampling to Survey a Hard-To-Reach Population: A Case Study*, „International Journal of Doctoral Studies”, 10 (2015) s. 279–299, DOI: 10.28945/2296.
- Dyoniziak R., *Awans społeczny a poczucie sukcesu lub zawodu życiowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 30 (1968) z. 1, s. 254–255.
- Gdula M., Lewicki M., Sadura P., *Praktyki kulturowe klasy ludowej*, Instytut Studiów Zaawansowanych, Warszawa 2014.
- Grochalska M., *Transgresyjne trajektorie: zmiany statusu społecznego w perspektywie biograficznej*, Kraków 2011.
- Hawley K., *I – What Is Impostor Syndrome?*, w: „Aristotelian Society Supplementary”, 93 (2019) nr 1, s. 203–226.
- Hennekam S., *Career Success of Older Workers: The Influence of Social Skills and Continuous Learning Ability*, „Journal of Management Development”, 34 (2015) nr 9, s. 1113–1133, DOI: 10.1108/JMD-05-2014-0047.
- Hurst A. L., Warnock D. M., *Les miraculés: „The Magical Image of the Permanent Miracle” – Constructed Narratives of Self and Mobility from Working-Class Students at an Elite College*, w: *College Students’ Experiences of Power and Marginality*, red. E. M. Lee, C. LaDousa, New York 2015, s. 110–125.
- Ivancheva M. P., *The Age of Precarity and the New Challenges To the Academic Profession*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai-Studia Europaea”, 60 (2015) nr 1, s. 39–48.
- Januszkiewicz K., *Sukces zawodowy w perspektywie jutra*, Wrocław 2012.
- Każmierska K., F. Schütze, *Wykorzystanie autobiograficznego wywiadu narracyjnego w badaniach nad konstruowaniem obrazu przeszłości w biografii. Na przykładzie socjologicznego porównania narracji na temat życia w PRL-u i NRD*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 9 (2013) nr 4, s. 122–139.
- The Academic Profession in Europe: New Tasks and New Challenges*, red. B. M. Kehm, U. Teichler, t. 5, Dordrecht 2012.

- Rasdi R. M., Ismail M., Garavan T. N., *Predicting Malaysian Managers Objective and Subjective Career Success*, „International Journal of Human Resource Management”, 22 (2011) nr 17, s. 3528–3549, DOI: 10.1080/09585192.2011.560878
- Reddin G., *Struggles and Achievements: Experiences of Working-Class White Male Academics who Attain Tenure. Phd (Doctor Of Philosophy) Thesis*, Iowa City 2012, DOI: 10.17077/etd.ofomhpio.
- Valk R., Van der Velde M., Van Engen M., Godbole R., *International Career Motives, Repatriation and Career Success of Indian women in Science & Technology*, „Journal of Global Mobility”, 2 (2014) nr 2, s. 203–233.
- Rek-Woźniak M., *Młodzi dorośli – wzory mobilności społecznej w okresie transformacji systemowej na przykładzie mieszkańców miasta średniej wielkości, rozprawa doktorska*, Łódź 2012.
- Mohd Rasdi R., Garavan T. N., Ismail M., *Networking Behaviours and Managers' Career Success in the Malaysian Public Service: The moderating Effect of Gender*, „Personnel Review”, 42 (2013) nr 6, s. 684–703.
- Santos G. G., *Career Barriers Influencing Career Success: A focus on Academics' Perceptions and Experiences*, „Career Development International”, 21 (2016) nr 1, s. 60–84, DOI: 10.1108/CDI-03-2015-0035.
- Schütze F., *Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative Interviews*, „European Studies on Inequalities and Social Cohesion”, 1/2 (2007) s. 153–242.
- Seibert S. E., Kraimer M. L., *Proactive Personality and Career Success*, „Journal of Applied Psychology”, 84 (1999) nr 3, s. 417, DOI: 10.1037/0021-9010.84.3.416.
- Shahibudin I., *Career Success Studies: An Examination of Indicators, Approach and Underlying Theories in Literature*, „Science Journal of Business and Management”, 3 (2015) nr 6, s. 251–257, DOI: 10.11648/j.sjbm.20150306.16.
- Siekańska M., *Psychologiczne uwarunkowania sukcesów zawodowych*, „Przegląd Psychologiczny”, 47 (2004) nr 3, s. 275–290.
- Spence P. R., Lachlan K. A., Rainear A. M., *Social Media and Crisis Research: Data Collection and Directions*, „Computers in Human Behavior”, 54 (2016) s. 667–672, DOI: 10.1016/j.chb.2015.08.045.
- Steinþórsdóttir F. S., Brorsen Smidt T., Pétursdóttir G. M. i in., *New Managerialism in the Academy: Gender Bias and Precarity*, „Gender, Work & Organization”, 26 (2019) nr 2, s. 124–139.
- Sternberg R. J., *Próba weryfikacji teorii inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu poprzez operacje konwergencyjne*, „Przegląd Psychologiczny”, 44 (2001) nr 4, s. 375–403.
- Twardowski K., *O dostojeństwie uniwersytetu*, w: *Fenomen Uniwersytetu*, red. A. Grzegorzcyk, J. Sójka, Poznań 2008.
- Tyszcza Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2003.

- Warnock D. M., Hurst A. L., „*The Poor Kids' Table*”: *Organizing Around an Invisible and Stigmatized Identity in Flux*, „*Journal of Diversity in Higher Education*”, 9 (2016) nr 3, s. 261–276, DOI: 10.1037/dhe0000029.
- Warnock D., *On the Other Side of What Tracks?*, „*Rhizomes*”, 27 (2016).
- Wengraf T., *Interviewing for Life-histories, Lived Periods and Situations, and Ongoing Personal Experiencing Using the Biographic Narrative Interpretive Method (BNIM)*, BNIM Short Guide bound with the BNIM Detailed Manual, 2014, https://www.sfu.ca/cmns/courses/2012/801/1-Readings/Wengraf_BNIM%20-%20Shortest%20Guide.rtf, dostęp: 02.03.2021.
- Westoby C., Dyson J., Coddell F., Buescher T., *What Are the Barriers and Facilitators to Success for Female Academics in UK HEIs? A Narrative Review*, „*Gender and Education*”, 33 (2021) nr 8, s. 1033–1056, DOI: 10.1080/09540253.2021.1884198.
- Wolszczak-Derlacz J., Parteka A., *Produktywność naukowa wyższych szkół publicznych w Polsce. Bibliometryczna analiza porównawcza*, Warszawa 2010.
- Zambrana R. E., Ray R., Espino M. M. i in., „*Don't Leave Us Behind*”: *The Importance of Mentoring for Underrepresented Minority Faculty*, „*American Educational Research Journal*”, 52 (2015) nr 1, s. 40–72.